

ДИТЯЧЕ ВОЛОНТЕРСТВО НА ЧЕРНІГІВЩИНІ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (ЗА ДАНИМИ УСНИХ СВІДЧЕНЬ)

УДК 356.15-053.4/.6(477):355.01(470+571:477)

Олена ГРИНЬ

кандидатка історичних наук,
доцентка кафедри історії України,
археології та краєзнавства,
Національний університет
«Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка
(м. Чернігів, Україна),
e-mail: olenagreen5@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8307-8070>

Анотація. Стаття має на меті дослідження явища дитячого волонтерства на Чернігівщині в умовах повномасштабної російсько-української війни. **Завдання:** визначити основні форми та напрями волонтерської діяльності дітей під час повномасштабного російського військового вторгнення; на основі аналізу усних свідчень простежити, як діти говорять про волонтерство та власну мотивацію до цієї діяльності; висвітлити потенціал усних свідчень як джерела для вивчення дитячого досвіду в кризових ситуаціях.

Методологія / методи / наукові підходи. У дослідженні поєднано кількісні (анкетне опитування) та якісні методи збору й аналізу даних. Основним якісним методом є усна історія, яка дозволяє фіксувати індивідуальні досвіди дітей, дотичних до волонтерської діяльності. Аналіз здійснено з урахуванням вікової специфіки респондентів та етичних норм роботи з неповнолітніми.

Основні результати дослідження. Дослідження засвідчило активну участь дітей у волонтерських практиках під час війни, що проявляється в різних формах. Виявлено відмінності в мотивації залежно від віку: під час дорослішання до емпатії та емоцій додається усвідомлення належності до спільноти, почуття громадянського обов'язку. Усні свідчення продемонстрували глибину особистих рефлексій щодо війни, ролі держави, моральної відповідальності та місця дитини в суспільстві.

Перспективи подальших студіювань полягають у міждисциплінарності, з поєднанням методів усної історії, соціології, педагогіки та психології. Розширення географії досліджень із залученням свідчень з усієї території України та з-за кордону уможливить

виявлення регіональних особливостей та загальних тенденцій. Створення архіву усних історій дітей-волонтерів дозволить забезпечити їх «видимість» в історичній пам'яті.

Практичне значення досягнутих результатів становить можливість використання в освітніх практиках, у діяльності організацій громадянського суспільства, молодіжних центрів, а також при розробці стратегій підтримки дитячого волонтерства як на державному, так і на місцевому рівнях.

Оригінальність дослідження полягає в науковій новизні теми та джерельної бази, методології, а також в інтерпретації джерел, що уможливило погляд на дітей не лише як на пасивних свідків або жертв війни, а й як на активних соціальних акторів, чий голос суттєво доповнюють домінуючі історичні наративи.

Ключові слова: дитинство, волонтерство, російсько-українська війна, усна історія, усні свідчення.

З початком повномасштабного військового вторгнення Російської Федерації в нашу країну українське суспільство продемонструвало небачений рівень солідарності та взаємодопомоги, зосібна, значного розвитку набув волонтерський рух, що стало яскравим свідченням готовності до самоорганізації, мобілізації ресурсів й активної участі в захисті державності та територіальної цілісності. Попри те що явище волонтерства привертає увагу фахівців, зокрема і в царині усноісторичних студій [7], ідеться передусім про діяльність осіб віком від 18 років. Утім, дитяче волонтерство як соціально значущий феномен потребує окремого осмислення, адже засвідчує активну громадянську позицію представників покоління, яке творитиме майбутню Україну. До того ж усебічне вивчення російсько-української війни передбачає аналіз різних досвідів, зосібна дітей. Дослідження воєнного дитинства відображає війну через призму індивідуальних дитячих переживань, формування нових моделей поведінки й адаптації в кризових умовах. Історія воєнного дитинства не лише фіксує наслідки війни, але й дозволяє схарактеризувати механізми функціонування суспільства та нові форми громадянської активності, до яких належить, зокрема, дитяче волонтерство.

Питання дитячого волонтерства актуалізувалося після ухвалення Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо сприяння розвитку волонтерської діяльності серед здобувачів освіти» від 8 січня 2025 р., яким передбачено сприяння на рівні держави «здійсненню волонтерської діяльності, підвищенню її суспільного престижу, розвитку, підтримці та заохоченню такої діяльності серед учасників освітнього процесу закладу загальної середньої освіти у вільний від занять час» [5]. Фактично Закон легітимізував дитячу волонтерську діяльність як суспільно корисну практику. Утім, таке формулювання суперечить закону України «Про волонтерську діяльність», ухваленому у 2011 р., який дозволяє волонтерську діяльність неповнолітніх осіб у віці від 14 років [6]. Таким чином, Закон 2025 р., декларуючи підтримку, не враховує чітко визначені раніше вікові обмеження й потенційні ризики участі

неповнолітніх у діяльності, що може викликати емоційне чи фізичне перенавантаження. У цьому контексті очевидно є потреба міждисциплінарного вивчення феномену дитячого волонтерства, зокрема в умовах війни, коли волонтерська активність часто виникає стихійно, поза межами формальних структур, і не лише виконує громадську функцію, але й виступає складовою психологічної адаптації.

Отже, актуальність дослідження визначається як необхідністю наукового осмислення нового соціального явища – волонтерської діяльності українських дітей в умовах війни, так і важливістю збереження свідчень представників різних соціальних груп та вікових категорій як історичних джерел, цінних для вивчення індивідуального досвіду й формування колективної пам'яті про війну.

Метою статті є дослідження явища дитячого волонтерства на Чернігівщині в умовах повномасштабної російсько-української війни на основі усних свідчень.

Методологія базується на парадигмі, орієнтованій на вивчення суб'єктивного бачення реальності та індивідуального досвіду. Дослідження історії дитинства загалом та волонтерської діяльності дітей в умовах російсько-української війни зокрема має на меті подолати традиційну одновимірність воєнних історичних наративів, зосереджених на світі дорослих, у якому діти переважно «невидимі», а якщо й постають, то здебільшого в ролі жертви.

У цьому контексті метод усної історії дає змогу не тільки зафіксувати інформацію про долученість дітей до волонтерських ініціатив, але й почути їх голоси, осмислити, якою вони бачать війну, сьогодення, яким чином війна впливає на їх формування. Адже саме усна історія, як зазначила Н. Ханенко-Фрізен, «надає нового значення та відповідного статусу тим, хто перебуває... в тіні офіційної історії» [8, с. 13].

У ході дослідження впродовж 2022–2025 рр. було здійснено низку інтерв'ю з дітьми, які проживають в Чернігівській області та беруть участь у волонтерській діяльності, а також із дорослими, дотичними до цього процесу. Усні свідчення проаналізовано з метою виявлення ключових напрямів їхньої діяльності, мотивації та соціального впливу. Вік респондентів на момент інтерв'ювання – від 11 років. З підлітками й молоддю від 15 років проводилося напівструктуроване інтерв'ю, з дітьми віком до 15 років – тематичне наративне. Фіксація інтерв'ю відбувалася на теренах Чернігівської області, частина території якої була окупована наприкінці лютого – на початку квітня 2022 р. Відтак пережитий на початку повномасштабного вторгнення досвід окупації, перебування в облозі або у прифронтовому тилу, евакуації та набуття статусу переміщених осіб вплинув на сприйняття дітьми війни.

Фіксація свідчень здійснювалася з дотриманням етичних і юридичних норм та рекомендацій психологів. У дослідженні брали участь діти, які мали бажання розповісти про свою діяльність, зі згоди батьків або законних

представників. Вони були попередньо ознайомлені з метою дослідження, умовами використання інформації та правом відмовитися від участі або припинити її на будь-якому етапі. З міркувань безпеки свідчення зашифровано шляхом зміни імен та видалення даних, за допомогою яких можна ідентифікувати особу. Опитувальники для напівструктурованого інтерв'ю були погоджені з психологом, який спеціалізується на роботі з дітьми під час війни, у ході інтерв'ювання враховано можливий травматичний досвід дітей, пов'язаний з війною.

З метою доповнення усноісторичних даних кількісною інформацією щодо масштабів, форм і мотивів дитячого волонтерства було проведено анонімне анкетне опитування підлітків, які проживають у Чернігові та Чернігівській області (загалом 107 дітей, з них 51% жіночої статі, 49% – чоловічої). Основна вікова група опитаних – 15–17 років. Окрім того, до вибірки було включено респондентів 12–14 років, які долучалися до волонтерства в родинному чи шкільному середовищі. Отримані результати доповнили емпіричну базу дослідження, дозволили проаналізувати загальні тенденції, притаманні дитячому волонтерському руху на Чернігівщині.

Основні результати дослідження. З початком повномасштабного російського військового вторгнення в Україну в наукових та громадських колах активізувався процес усноісторичного документування війни. Значні напрацювання здійснено дослідниками Чернігівщини – зафіксовано досвід облоги, окупації, евакуації [1; 2; 9 та ін.]. Попри значний обсяг зібраного матеріалу, в центрі уваги усноісторичних студій перебувають здебільшого дорослі. Дитячі досвіди війни, зокрема волонтерської діяльності, представлені переважно фрагментарно як згадки в дорослих інтерв'ю або в матеріалах, підготовлених засобами масової інформації. Потужну роботу щодо фіксації свідчень дітей та створення колекції артефактів здійснює Музей воєнного дитинства, який має на меті «дитячу перспективу зробити невід'ємною частиною наративу про війну» [4]. Втім, у полі зору науковців опиняється здебільшого травматичний досвід або освітні практики, тоді як воєнне повсякдення дітей та їх громадська активність не стали предметом комплексного історичного аналізу [10; 11].

У сучасному гуманітарному дискурсі поняття «дитяче волонтерство» не має усталеного визначення. Згідно із Законом України «Про волонтерську діяльність», нею є «добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність» [6]. Загальна декларація волонтерів, ухвалена в Амстердамі у 2001 р., передбачає право на волонтерську діяльність кожної жінки, чоловіка й дитини незалежно від «культурного та етнічного походження, віросповідання, віку, статі, фізичного, соціального чи економічного становища» [12]. Конвенція ООН про права дитини, ратифікована Постановою Верховної Ради України № 789XII (78912) від 27 лютого 1991 р., визначає дітей як осіб віком від

народження до 18 років [3]. Відповідно до цього, поняття «дитинство» та «дитина» вживаються стосовно осіб, які не досягли 18-річного віку.

Отже, у дослідженні поняттям «дитяче волонтерство» позначається добровільна безкорислива участь неповнолітніх осіб у суспільно корисній діяльності, яка може бути реалізована шляхом долучення до ініціатив організацій громадянського суспільства, родини, закладу освіти або індивідуально.

Результати анонімного опитування дозволяють скласти уявлення про масштаби волонтерської діяльності дітей і підлітків, її форми та мотивацію, а також проаналізувати їх уявлення про значущість волонтерства. Вони засвідчили високий рівень залученості дітей до волонтерських активностей: 89 % опитаних зазначили, що мають відповідний досвід. Найпоширенішими формами участі, згідно з результатами опитування, є виготовлення маскувальних сіток, окопних свічок тощо (61,8%); участь у благодійних ярмарках (56,4%); допомога у зборі гуманітарної допомоги (одяг, продукти, медикаменти) (45,5%); участь у зборі коштів на підтримку військових або постраждалих (52,7%). Значна частина респондентів долучалася до малювання патріотичних малюнків, написання листів підтримки захисникам (36,4%); приготування їжі / смаколиків для військових (21,8 %); організації та / або участі у благодійних концертах, виставах, флешмобах із метою збору коштів чи інформаційної підтримки України (14,5 %); допомоги внутрішньо переміщеним особам (10%).

Важливими проявами особистої ініціативи є продаж власних виробів з метою збору коштів поза межами шкільних ярмарків (10,9%) та створення інформаційного контенту (блоги, дописи) (7,3%). Крім того, 10,9% зазначили, що долучалися до інших індивідуальних форм волонтерської діяльності. Так, один респондент (2011 р. н.) уточнював, що разом з татом збирав FPV-дрони для військових.

Одне з ключових запитань «Що стимулювало Вас брати участь у волонтерській діяльності?» передбачало можливість вибору кількох варіантів відповідей, що дозволило простежити множинність і поєднання мотиваційних чинників. Найбільш поширеною мотивацією, як її визначили самі підлітки, стало бажання допомагати військовим і постраждалим (83,6%). 76,4% опитаних зазначили, що їх спонукало бажання зробити внесок у перемогу України. Близько 38,2% назвали поштовхом до волонтерської діяльності долучення до шкільних або молодіжних ініціатив. Особливістю підліткового віку є орієнтація на ровесників, відтак не випадково 20% респондентів указали, що були залучені друзями або однокласниками, 10,9% – надихнув приклад однолітків, сюжети про яких побачили в соцмережах / ЗМІ. Важливими є й особисті мотиви, пов'язані з досвідом родини або близьких. 18,2% опитаних зазначили, що їх стимулював особистий зв'язок із військовими або постраждалими (родичі, друзі, знайомі на фронті або серед ВПО), на рішення 16,4% вплинув

приклад їх батьків або родичів, які займаються волонтерством. Загалом отримані результати демонструють високий рівень внутрішньої мотивації та громадянської зрілості підлітків.

81,8% респондентів зазначили, що мали підтримку від школи або громадських організацій для волонтерських активностей, 14% діяли самостійно, решта обрали варіант відповіді «інше».

Відповіді на запитання «Як на Вас вплинула участь у волонтерській діяльності?» продемонстрували глибоке осмислення досвіду волонтерства. Найбільше респондентів (58,5%) зазначають, що воно допомогло їм краще зрозуміти труднощі, з якими стикаються люди під час війни. Понад половина (52,8%) стверджують, що воно допомогло їм усвідомити власну роль у суспільстві, що є ознакою формування громадянської відповідальності. 30,2% опитаних вважають, що завдяки волонтерству розвинули соціальні й комунікативні навички; 13,2% знайшли нових друзів та однодумців; 13,2% не відчували суттєвого впливу, а 9,4% обрали варіант «інше».

Респонденти повідомили про труднощі, які виникали під час участі у волонтерській діяльності. На думку третини опитаних (32,7%), найбільш суттєвою проблемою була відсутність ресурсів, зокрема коштів, 25% зіткнулися з браком часу, 7,7% – з нестачею інформації про можливості волонтерства, ще 5,8% – з недостатньою, на їхній погляд, підтримкою або координацією з боку дорослих. Психологічні труднощі виникали в 1,9%, несприятелів з боку дорослих ніхто не вказав. Натомість 17,3% відповіли, що не стикалися з жодними труднощами, а 9,6% обрали варіант «інше».

Щодо зміни ставлення до волонтерства після набутого досвіду 57,7% підлітків зазначили, що усвідомили волонтерство як важку, але необхідну справу, а 25% указали, що відчували відповідальність і бажання допомагати ще більше. 15,3% зауважили, що їхнє ставлення не змінилося.

На запитання про намір продовжувати волонтерську діяльність у майбутньому 52,7% респондентів підтвердили, що хочуть залишатися активними волонтерами, ще 5,5% планують волонтерити, але менш активно. 34,5% наразі не визначилися щодо майбутнього, і лише 7,3% поки не планують продовжувати волонтерську діяльність.

3-поміж пропозицій щодо підтримки дитячого волонтерства в Україні пролунали такі: відкрити спеціальні центри або гуртки, *«в яких саме підлітки зможуть допомагати військовим, плести сітки»*, активізувати відповідну роботу в школі, поширювати інформацію про можливості й навіть *«місце на вулиці»*.

Загалом дані опитування засвідчують розуміння підлітками важливості волонтерства та готовність значної частини молоді до тривалої участі в громадянській активності. Здійснене опитування дозволяє окреслити загальні

тенденції, рівень залученості, форми мотивації та труднощі, з якими стикалися підлітки в ході волонтерської діяльності. Утім, при вивченні індивідуального досвіду та особистісного сприйняття більш інформативними є зібрані усні свідчення. Емоційно, у форматі вільної розповіді діти не лише інформували про факти, але й рефлексували щодо війни, себе та свого місця в суспільстві.

У цьому контексті промовистим є свідчення респондентки К. (2006 р. н.), яка в березні 2022 р. проживала в селі Чернігівської області, що тимчасово перебувало під російською окупацією. *«Я не могла нічого не робити, але давайте будемо реалістами, мені 15 років, що я можу. Тим не менш я шукала зв'язок і передавала дані про пересування російської зброї та інформацію. Я писала все в точності і розповсюджувала про правду та фейки в інтернеті... А також я намагалася отримувати списки з людьми, яким передавали молоко»* (зафіксовано у вересні 2022 р.). Дівчина усвідомлює обмеженість своїх можливостей та водночас прагне діяти. Ця ознака притаманна багатьом підліткам, які шукають своє місце у світі та прагнуть бути корисними навіть у найскладніших обставинах. Причому діяльність респондентки виходить далеко за межі символічного долучення до ініціатив дорослих і свідчить про здатність максимально мобілізувати внутрішні ресурси перед обличчям загрози. К. поділилася міркуваннями про переосмислення цінності життя: *«Я тепер почала дуже цінувати життя, адже боюсь, що всього не встигну, рано помру. Бо золоте правило: "Живемо сьогодні на сьогодні"»*. Ці слова демонструють вплив війни на трансформацію світогляду, появу страху втрати життя та водночас формування життєвої філософії, орієнтованої на «тут і тепер». Принагідно слід зазначити, що подібні міркування трапляються і у свідченнях дорослих респондентів, які пережили досвід безпосередньої воєнної загрози.

Усвідомлене ставлення до волонтерства демонструють респонденти й респондентки 15–17 років, які мають сталий досвід волонтерської діяльності в межах родини чи громадської організації. Так, С. (2009 р. н.) змалку долучалася до ініціатив матері, яка з 2014 р. допомагала ЗСУ: плела сітки, пакувала передачі, допомагала завантажувати машини тощо. З 14 років дівчина систематично займається волонтерською діяльністю, причому бере участь в організації масштабних зборів (наприклад, *«чотири чи п'ять захистів на бронетехніку, кожен з яких коштує близько 20 тисяч»*). Дівчина є учасницею військово-патріотичних заходів для молоді і планує пов'язати своє майбутнє із ЗСУ. Все це засвідчує глибоку внутрішню мотивацію та патріотичні переконання: *«Я маю це робити, оскільки це моя країна. Я хочу тут будувати своє майбутнє, жити тут далі, і це мій певний обов'язок»; «Хлопцям потрібно допомога, і я не маю права зупинятися в цьому плані»; «Де держава не допомагає, ми маємо допомагати. Типу... Хлопці не залежать від держави, хлопці воюють за нас. За те, щоб ми тут сиділи. І гуляли, і навчалися, розвивалися. А не сиділи по підвалах»*

(зафіксовано в лютому 2025 р.). В інтерв'ю можна простежити досить зріле ставлення до волонтерства, а також гармонійне поєднання особистого («*моя країна*», «*своє майбутнє*») та суспільного («*хлопці воюють за нас*»). Найбільшою проблемою нині дівчина називає труднощі із «закриттям» зборів, на що останнім часом нарікають і дорослі волонтери.

Усні свідчення демонструють трансформацію мотиваційних чинників залежно від віку. Так, підлітки віком від 14–15 років діють переважно досить усвідомлено й акцентують увагу на більш абстрактних категоріях, таких як «*допомога у здобутті перемоги*», «*внесок у спільну справу*». При цьому згадки про сприяння чи ініціативу з боку дорослих поодинокі, що свідчить про зростання автономії в ухваленні рішень. Натомість дітям до 12–13 років важлива підтримка та схвалення з боку дорослих, а також емоційний зв'язок із тими, кому адресована їх допомога. Так, досить показовим є свідчення респондентки В. (2012 р. н.), яка під час облоги 2022 р. перебувала в Чернігові, а з осені того ж року продає власні поробки з метою збору коштів для допомоги військовим, бере участь у приготуванні смаколиків тощо: «*Пряники роздали військовим на фронті. Я думаю, що їм було дуже приємно. Бо, як ми потім дізналися, військові не одразу їли наші пряники, бо їм було дуже жалко їх їсти... І також ми в посилку поклали листи для Слави та печиво, яке самі спекли. Ми дізналися, що у Слави немає родини, і подумали, що він буде дуже радий отримати маленькі подарунки*» (зафіксовано в червні 2024 р.). Вочевидь, провідною мотивацією є бажання подарувати радість конкретній людині, а персоніфікація того, кому адресована допомога, сприяла формуванню емоційних зв'язків. Це засвідчують і невербальні прояви: пошвавлення інтонації при розповіді про пряники, підвищення темпу розповіді, посмішка. Наостанок дівчинка додала: «*І ми з подругами дуже хочемо допомогти нашим військовим здобути перемогу*». Ця фраза свідчить про початок усвідомлення більш глобальних цілей та відчуття себе частиною спільноти, у межах якої волонтерська діяльність є частиною колективного зусилля для спільної перемоги.

Л. (2012 р. н.) восени 2022 р. разом з подругами віком 7–12 років продавала поробки на вулиці, завдяки чому на потреби ЗСУ було передано більше 20 тисяч гривень. Надалі їх діяльність призупинялася та відновлювалася залежно від пори року, шкільного навантаження тощо. В інтерв'ю (зафіксовано в червні 2025 р.) вона переповідає про початки діяльності як про гру: «*...нам було нудно, і ми вирішили чимось зайнятися*». По суті, це реалії воєнного дитинства (і не тільки сучасної війни), коли у дворі діти вирішують грати у волонтерів, військових чи медиків. «*Мені запам'яталося, що спочатку ми якимось “кринжом” торгували, і у нас не було цін, і вони там самі рішали, що за это дають, потім токо у нас появились ціни на товари, і ми самі робили, а не рандомні речі продавали*». У розповіді часто згадуються дорослі, які підтримували, купували

не завжди потрібний їм крам, *«тому що на ЗСУ»*, а дівчат пригощали морозивом. Інтерв'ю відображає вікові особливості, коли світ пізнається через гру, а схвалення дорослих є важливим, і через нього приходить усвідомлення значущості справи, до якої долучаєшся. Алгоритм дій у такому разі підказували численні історії про дітей-волонтерів, якими на початку повномасштабного вторгнення був наповнений інформаційний простір.

Інтерес становить рефлексія щодо стану, проблем та перспектив волонтерської діяльності в Україні. Так, один з респондентів (2009 р. н.) розмірковує щодо пріоритетних напрямів допомоги та видимості дитячих потреб: *«На мою думку, дуже мало людей, хто волонтує в дитячому [напрямі. – О. Г.]. Так тому, щоб покращилось, повинно бути здебільше людей, щоб були заохочі підтримати дітей, которіє лишилися домівок над головою, їжи. Но поки що більшість ресурсів йде на саму війну та підтримку наших воїнів. Чимось ми жертвуємо, щось втрачаємо»*. З одного боку, респондент демонструє усвідомлення пріоритетності потреб фронту. З другого, – переймається становищем дітей, які внаслідок воєнних дій опинилися в складних життєвих обставинах. Така складна внутрішня оцінка ситуації засвідчує високий рівень емпатії та здатність критично осмислювати процеси, які відбуваються в суспільстві.

Важливим аспектом дитячого волонтерства є активність дітей та підлітків, які під час повномасштабної війни опинилися за межами України. Так, респондентки О. та Р. (2005 р. н.), які з весни 2022 р. проживають у Німеччині, відразу долучилися до мітингів і благодійних акцій, а також до культурницьких ініціатив, спрямованих на підвищення обізнаності європейського суспільства щодо ситуації в Україні. Ці свідчення показують, що українські підлітки за кордоном не дистанціюються від війни, а публічно демонструють солідарність із Батьківщиною. Участь у таких акціях, з одного боку, сприяє налагодженню соціальних контактів у країні перебування, а з другого, – збереженню національної ідентичності та формуванню активної громадянської позиції.

Отже, волонтерська діяльність дітей на Чернігівщині (або тих, хто виїхав із Чернігівщини за кордон після початку повномасштабного вторгнення) є досить поширеним явищем. Вона може бути як систематичною, так і стихійною, як самоорганізованою, так і в межах ініціатив закладу освіти, громадських організацій тощо. Участь дітей у волонтерській діяльності досить різновекторна: збір коштів, виготовлення маскувальних сіток чи окопних свічок, поширення українського наративу про війну тощо. При вивченні явища волонтерства загалом та дитячого зокрема важливу роль відіграють усні свідчення, які дозволяють «почути голоси» дітей, відобразити ті аспекти, які формують їх уявлення про війну. Проаналізовані інтерв'ю засвідчують, що волонтерська діяльність для дітей та підлітків є складовою адаптації до воєнної реальності, проявом самоідентифікації та формування громадянської позиції. По суті, це

участь у спротиві агресору тими методами та в тих формах, які доступні неповнолітнім.

Насамкінець зазначу, що волонтерська діяльність за визначенням є добровільною, відтак не варто очікувати чи, тим більше, «заохочувати» до участі дітей приписами або інструкціями відповідних владних структур. Найбільш цінним у цьому явищі є зовсім не обсяги зібраної допомоги чи кількість учасників заходу, як того вимагає офіційна звітність. Найбільш цінним є свідомий вибір. І те, що чимало юних українців із власної волі вже зараз шукають способи бути корисними, намагаються допомогти конкретному воїну або державі загалом, усвідомлюють себе частиною української нації чи поки що несвідомо діють в унісон з нею, надає певного оптимізму при спробах прогнозувати майбутнє.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Воробей О. «Тепер я дитя війни та баба війни...»: свідчення чернігівчанки N про життя в оточеному місті (24 лютого – 2 квітня 2022 р.). *Український історичний журнал*. 2022. № 4. С. 175–189.
2. Дорохіна Т., Коваленко О., Токарев С. Мікроісторія війни: 36 діб окупації с. Тупичів на Чернігівщині. *Український історичний журнал*. 2023. № 4. С. 25–42.
3. Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 р. № 44/25. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text/ (дата звернення: 04.09.2025).
4. Музей воєнного дитинства. URL : <https://warchildhood.org/ua/> (дата звернення: 04.09.2025).
5. Про внесення змін до деяких законів України щодо сприяння розвитку волонтерської діяльності серед здобувачів освіти: Закон України від 8 січня 2025 р. № 4186-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4186-20#Text> (дата звернення: 04.09.2025).
6. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19.04.2011 № 3236-VI станом на 1 червня 2025 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> (дата звернення: 04.09.2025).
7. Про гідність. Волонтерський рух в Україні 2013–2017 років / за ред. О. Аркуші та М. Литвина ; упоряд.: Г. Боднар, О. Лукачук, Л. Хлипавка ; Національна академія наук України, Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича. Львів, 2018. 816 с.
8. Ханенко-Фрізен Н. У пошуках суб'єкта: усна історія в плюральному світі. *У пошуках власного голосу: Усна історія як теорія, метод та джерело* / за ред. Г. Грінченко, Н. Ханенко-Фрізен. Харків : ПП «Торгсін Плюс», 2010. С. 11–24.
9. Чернігів у війні – 2022: голоси очевидців / кер. Олександр Шевчук ; наук. ред. Світлана Маховська ; ред. група : Ольга Березовська, Олена Боряк, Олександр Васянович, Ольга Воробей, Катерина Литвин, Анастасія Панкова. Чернігів : Десна Поліграф, 2024. 280 с.
10. “I Wished I Was a Stork...”: The Children of War and Their Stories. *Documenting Ukraine*. URL : <https://www.iwm.at/documenting-ukraine/blog/children-of-war> (дата звернення: 04.09.2025).
11. Living the War: Children During the Russian War Against Ukraine. 2024. URL : <https://livingthewar.media/book/living-the-war-volume-two-children-during-the-russian-war-against-ukraine/> (дата звернення: 04.09.2025).

12. The Universal Declaration on Volunteering. January, 2001. *International Association for Volunteer Effort*. URL : <https://www.iave.org/the-universal-declaration-on-volunteering/> (дата звернення: 04.09.2025).

Olena HRYN

PhD in Historical Sciences,
Associate Professor of the Department of History of Ukraine,
Archeology and Local Studies,
T. H. Shevchenko National University
“Chernihiv Colehium”
(Chernihiv, Ukraine),
e-mail: olenagreen5@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8307-8070>

**CHILDREN'S VOLUNTEERING IN THE CHERNIHIV REGION
DURING THE FULL-SCALE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR
(BASED ON ORAL TESTIMONIES)**

Abstract. *The purpose of the article* is to study the phenomenon of children's volunteering in Chernihiv region during the full-scale Russian-Ukrainian war. *Objectives of the study are:* to identify the main forms and directions of children's volunteering during the full-scale Russian-Ukrainian war; to analyse how children talk about volunteering and their own motivation for this activity based on the analysis of oral testimonies; to demonstrate the potential of oral testimonies as a source for studying children's experience in crisis situations.

Methodology / methods / scientific approaches. The study combines quantitative (questionnaire survey) and qualitative methods of data collection and analysis. Oral history serves as the primary qualitative method, enabling the documentation of individual narratives of children involved in volunteer activities. The analysis is conducted with consideration of the age-specific characteristics of respondents and in compliance with ethical standards for research involving minors.

The main results of the study. The study confirms the active engagement of children in volunteer practices during the full-scale war, manifested in a variety of forms and initiatives. Age-related differences in motivation were identified: as children grow up, their initial emotional empathy is complemented by an emerging awareness of community belonging and a sense of civic duty. The collected oral testimonies reveal a high level of personal reflection regarding the experience of war, the perceived role of the state, questions of moral responsibility, and the child's own place within society.

Further research could benefit from an interdisciplinary approach combining oral history, sociology, pedagogy and psychology. Expanding the geographical scope of the research to include testimonies from across Ukraine, including internally displaced people, will enable regional peculiarities and general trends to be identified. The establishment of an archive of oral histories of child volunteers would ensure their visibility and recognition within the national and global historical memory of the war.

The practical significance of the results is that they may be applied in educational programs, civil society initiatives, and youth engagement strategies. They are also relevant for informing public policies at both national and local levels that aim to support and regulate

child participation in volunteer activities. Furthermore, the insights may contribute to the development of ethically grounded, child-sensitive frameworks for civic engagement in conflict and post-conflict societies.

The originality of this study lies in its innovative focus on a topic, source base and methodology. The methodological integration of oral history with empirical fieldwork provides a understanding of children not merely as passive witnesses of war, but as active social actors whose voices enrich and complicate dominant historical narratives.

Keywords: childhood, volunteering, Russian-Ukrainian war, oral history, oral testimonies.